

Kitajska različica etičnega literarnega kritištva

Nie Zhenzhao: *Introduction to Ethical Literary Criticism*. London and New York: Routledge, 2024. 239 str.

Tomo Virk

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo,
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
Tomo.Virk@ff.uni-lj.si

Zadnjih nekaj desetletij je kitajska komparativistika v očitnem vzponu. Njeni predstavniki vse pogosteje objavljajo knjige pri zahodnih založbah in članke v indeksiranih zahodnih revijah. Pred kratkim je založba Routledge začela izdajati kar dve knjižni zbirki s tega področja: »China Perspectives« in »Routledge Studies in Chinese Comparative Literature and Culture«. V prvi od njiju je bila pravkar objavljena tudi knjiga Nieja Zhenzhao *Uvod v etično literarno kritištvo* (v kitajskem izvirniku je izšla v Pekingju leta 2014).

Kitajska literarna veda se je začela po prvi svetovni vojni programsko odpirati za »zahodne« literarno teoretske smeri (vključno z ruskimi¹ oziroma sovjetskimi) in si ni prizadevala snovati svojih lastnih. Konec osemdesetih let 20. stoletja, ko se je Kitajska na več področjih, tudi ekonomskem, začela odpirati svetu, se je to še stopnjevalo, raziskovalci literature so se začeli z rahlo zamudo intenzivno ukvarjati »s strukturalizmom, dekonstrukcijo, ekokritištvom, feminizmom, postkolonialnimi teorijami« itn. (Junwu 403). Kritiki te odvisnosti od zahodnih teorij so sredi devetdesetih let celo skovali pojem »teoretična afazija«, s katerim so opozarjali na to, da Kitajska s svojo več tisočletno literarno in literarnovedno tradicijo ob vstopanju v drugo tisočletje ne premore svoje lastne avtohtone literarno teoretične usmeritve, in obenem pozivali kitajske literarne znanstvenike, naj to stanje odpravijo. Na začetku 21. stoletja se je res pojavilo kar nekaj poskusov v to smer, opogumljalo jih je tudi na Kitajskem razširjeno mnenje (delno spodbujeno z Eagletonovo knjigo *After Theory* iz leta 2003),² da zahodna literarna veda ne prispeva več novih teoretskih smeri, da je v krizi in da je zato nastopil »kitajski trenutek« (prim. Yunwu 404; Shang 492; Nie 3–4, 231).

¹ Mao Cetung se je na primer pri zagovarjanju realistične usmerjenosti v umetnosti in literaturi rad skliceval na Černiševskega.

² Spodbodla je tudi Nieja. Pozneje je, kot priznava sam, glede tega nanj najbolj vplivala knjiga Galina Tihanova *Rojstvo in smrt literarne teorije*.

Med tistimi, ki so sprejeli izziv, je bil tudi anglist in komparativist Nie Zhenzhao. Za svoje ožje področje si je pri tem izbral etično literarno kritištvo. Etični obrat, ki je konec osemdesetih let v zahodni literarni vedi sprožil izjemno veliko zanimanje za etične razsežnosti literature, se je zaradi množice različnih pristopov na različnih ravneh sprevrgel v nepregledno in neobvladljivo »kakofonijo«. Nie je sklenil narediti red in postaviti enovito teorijo z izhodiščno idejo, jasno označeno terminologijo in enotno metodologijo, ki se etične razsežnosti literature loteva z utrjeno pojmovno mrežo – pristop, katerega model je lahko našel ne le v nekaterih literarnovednih smereh, ampak tudi na primer v Freudovi psihoanalizi, s katero sicer pogosto polemizira. V to smer je začel delovati leta 2004 z nastopoma na dveh kitajskih simpozijih. Na »simpoziju o britanski in ameriški literarni vedi na Kitajskem« je med drugim kritiziral drsenje tudi kitajske literarne vede v kulturne študije in osnoval načrt za metodično in teoretično podprto etično literarno kritištvo (v nadaljevanju ELK); na simpoziju, posvečenem »akademski tradiciji Cambridgea«, pa je je nakazal svoj načelni pogled na razmerje med literaturo in etiko, ko je kot začetnika novejšega etičnega kritištva navedel F. R. Leavisa (Yang 338; Yunwu 407).

Obenem je začel izgrajevati institucionalno podlago za etično obravnavo literature in skrbeti za internacionalizacijo svojega pristopa. Bil je (in je še) glavni urednik revije *Foreign Literature Studies* (v uredniški svet je uspešno povabil nekatere ugledne komparativiste, kot so Vladimir Biti, Theo D'haen, Marjorie Perloff, Jüri Talvet, Galin Tihanov) in revije *Forum for World Literature Studies* (ta ima poleg Talveta in Tihanova v uredniškem svetu še Monico Spiridon) – obe reviji redno objavljata tudi članke s področja ELK. Svojo lastno metodo oziroma, kot poudarja sam, teorijo je predstavil v posebni tematski številki *Arcadie*, pa tudi v reviji *CLCWeb*, na Kitajsko je vabil mnoga znana imena in tako dosegel, da ga »vedno bolj upoštevajo ugledni raziskovalci literature, na primer Marjorie Perloff, Charles Bernstein, Ansgar Nünning, Vera Nünning, Geoff Hall, James Phelan, Peter Hajdu in drugi« (Baker in Shang 15; nav. po Yunwu 413). Ne nazadnje je ustanovil še mednarodno zvezo za etično literarno kritištvo (IAELC), katere predsednik je, za podpredsedniška mesta pa je med drugim pridobil Vladimirja Bitija, Lucio Boldrini, Jürija Talveta in Galina Tihanova. V okviru te zveze vsako leto prireja mednarodne znanstvene simpozije, nekaj jih je bilo tudi v Evropi (v Tartuju in Londonu).³

³ Simpozij v Ljubljani, predviden za leto 2020, je bil sredi intenzivnih priprav zaradi epidemije covida odpovedan oziroma prestavljen na poznejši čas.

Vse to organizacijsko in uredniško delo pa je seveda samo institucionalna nadgradnja Niejeve izvirne teorije, kot je zdaj po zaslugi objave pri Routledgu prvič v celoti dostopna tudi zahodnim bralcem in bralkam.

Knjiga je sestavljena iz dveh delov in treh dodatkov. Prvi del je teoretično metodološki, drugi praktično aplikativen, v dodatkih pa imamo najprej obsežen intervju, v katerem Nie podrobno razlaga svoj pristop, nato njegov članek o »možganskem tekstu« ter nazadnje obsežen pojmovni slovar njegove teorije.

Nie svojega pristopa ne razume zgolj kot ene od metod ELK, temveč precej širše, kot celovito teorijo, morda celo kot samostojno raziskovalno področje (za primerjavo navaja strukturalizem, formalizem in psihoanalizo). To ima že v izhodišču dve posledici: terminološko in vsebinsko. Nie strogo razločuje med »zgolj« »etičnim kritištvom«, kamor prišteva uveljavljene zahodne literarnovedne pristope, ki jih je izvrigel »etični obrat«, ter »etičnim literarnim kritištvom«, kamor umešča izključno svojo teorijo. Vsi drugi pristopi so namreč po njegovem po svoji naravnosti filozofski: zanima jih etična razsežnost literature, ki se je loteva vsak s svojega zornega kota, vendar ne zares literarnovedno. Nie pa namerava vzpostaviti celovito raziskovalno polje, pravzaprav kar celovito teorijo literature, v jedru katere je misel, da je specifična literature, njena literarnost, povezana z njeno etično razsežnostjo, in edino to celovito teorijo imenuje »etično literarno kritištvo«. To je, skratka, literarna veda, ki v ospredje svojega zanimanja postavlja etično komponento pri literaturi. Zaradi te širše ambicije – najbrž pa tudi zato, ker je bila knjiga ob kitajski prvi izdaji namenjena ne le literarnim znanstvenikom, temveč očitno v dobršni meri tudi študentom – Nie v teoretskem delu svoje knjige obravnava ne zgolj vprašanja, ki običajno sodijo v domet etičnih pristopov k literaturi, temveč se podrobno loteva tudi tem, kot so izvor literature, njeno bistvo, literarnost, zgodovina literarne vede (predvsem zahodne), vprašanje kanona in podobno. Informativni so njegovi pogledi na zgodovino zahodnega etičnega kritištva in pregled kitajskega, najbolj zanimiva pa so seveda poglavja, kjer predstavi svojo »teorijo«, svoj celoviti sistem ELK.

V logičnem izhodišču Niejeve teorije se prepletata dve tezi: antropološka in literarno teoretična. Prva govori o nastanku in razvoju človeka do stopnje civiliziranosti, druga govori o nastanku literature. Po Niejevi izvirni in za sodobnega zahodnega bralca razmeroma preprosti in premočrtni antropološki teoriji (Galin Tihanov v spremni besedi glede antropološkega vidika ugotavlja nekatere tipološke in

vsebinske sorodnosti z Gehlenom in Porschnevom;⁴ Tihanov xii) ta razvoj poteka prek treh faz: naravne selekcije, etične selekcije in znanstvene selekcije. Naravna selekcija je povzeta po Darwinu in pomeni biološko-fiziološki, predvsem telesni razvoj človeka (kot vrste in kot posameznika). Ta razvoj se je končal, ko je »človek« dosegel današnjo telesno podobo, ne pa še same »človeškosti«. Ob koncu te razvojne faze lahko govorimo šele o človeški živali. Za razvoj v človeka kot civilizirano bitje je po Nieju potreba etična selekcija. Človek mora sprejeti racionalno etično odločitev za brzdanje svojih živalskih strasti in gonov.⁵ Živalska plat v človeku še ostaja dejavna, a je podrejena razumski prek etičnih odločitev. Model za to najde Nie v zgodbi o Ojdipu in sfingi in v povezavi s tem govori o »sfinginem faktorju«. Sfinga je sestavljena iz človeškega in živalskega dela, najpomembnejši, glava, je človeški, Ojdip je, s tem ko je razrešil sfingino uganko, sprejel odločitev za človekost in tako simbolno zastopa – podobno kot pri Freudu, le da nekoliko drugače⁶ – vstop v človeško zrelost.⁷ Človeški razvoj ima še eno fazo, znanstveno selekcijo, a o njej Nie skoraj ne govori; pojasni jo le v pojmovniku ob sklepu knjige, kjer poda tezo, da za človeštvo v prihodnosti ne bo odločilna etična zavest (čeprav bodo – in delno že so, na primer v genetiki – etične dileme globlje in usodnejše kot doslej), temveč bo vse pore človekovega življenjskega sveta zaznamovala znanost. A o tem, kot rečeno, Nie govori le v namigih, zanima ga predvsem »etična faza« človeštva.

Po Niejevi antropologiji je torej vznik človeka kot človeka povezan z vznikom etične zavesti. Podobno pa je z etiko povezan tudi izvor

⁴ Postavi pa ga še v širši kontekst: po njegovem je Nie zanimiv za tiste, ki poznajo »Bahtina, Freidenberga, Marra in Lotmanna, ki so si vsak po svoje prizadevali preučevanje literature povezovati s preučevanjem kulture in dojeti mehanizme njene evolucije« (Tihanov xii).

⁵ »V rojstvu otroka lahko vidimo rezultat naravne selekcije, dokončanje faze naravne selekcije. Etična selekcija je proces zorenja človekove spoznavne in razumske moči po rojstvu. Z etično selekcijo se človeška bitja razločijo od živalskih in razvijejo koncept človeškosti, ki jih razločuje od živali. V tem trenutku nastane etična zavest in rodita se pojma dobrega in zlega.« (Nie 5) Ker gre tu za *spoznanje* (dobrega in zlega), je to razumska raven in etika je strogo povezana z racionalnostjo.

⁶ Nie celo izrecno primerja svoj sfingin faktor s Freudovo topologijo ida, ega in superega (Nie 199–200), in ta (sicer nekoliko pavšalna in površno izpeljana) primerjava se pri njem prehitro izteče v njegovo lastno korist.

⁷ »Ojdipov odgovor na sfingino uganko je filozofski simbol. Označuje napredovanje od naravne selekcije do etične selekcije [...] Z rešitvijo sfingine uganke Ojdip z izjemno modrostjo demonstrira zavest o tem, da je človek bistveno nekaj drugega od živali. Njegova tragedija je prikazana kot ostra kazen za kršenje etičnih načel.« (Nie 30)

literature. Nie polemično pretresa nekatere – očitno na Kitajskem najbolj uveljavljene – teorije o nastanku literature⁸ (za ta namen na primer pod drobnogled vzame Platona, Aristotela, Plehanova, Marxa in Engelsa)⁹ in vse zavrne ter postavi svojo tezo: literatura je nastala iz človekovih potreb, da bi zaradi zagotovitve sobivanja v družbi pisno fiksiral družbeno sprejeta etična pravila in moralne norme ter da bi ljudi z zgledi in primeri poučeval o moralnem življenju. Literatura je za Nieja tako po svojem izvoru kot tudi po svojem bistvu didaktična in moralno poučna, moralna poučnost je celo njena osrednja funkcija, ki presega polje literarnosti in je izjemno družbeno pomembna.¹⁰ Pomembna je seveda tudi estetskost, a njena funkcija je predvsem to, da naredi literarno delo bolj bralsko privlačno in tako tudi v moralnem oziroma etičnem pogledu bolj učinkovito.

Iz takega zastavka potem izhajajo osnovni parametri Niejeve teorije, njegovega ELK. ELK je – glede na to, kaj je po Nieju bistvo literature – pravzaprav najbolj avtentična in tudi družbeno najbolj odgovorna oblika literarne vede. Njena naloga je bralca usmerjati k ustreznemu razumevanju literarnih del, to pa je predvsem k ustreznemu razumevanju moralnega poduka, ki ga ponuja posamično literarno besedilo. V najbolj elementarni obliki take interpretacije – nekaj jih demonstrira tudi sam Nie, ki pokaže široko razgledanost ne le po kitajski, temveč tudi po zahodni, predvsem anglofoni literaturi – ob literarnih primerih kažejo, kako je kršenje moralnih tabujev kaznovano, zato da se ohranja družbeni red, tako pa tudi blaginja vseh članov družbe.¹¹

⁸ »Raziskovalci so razvili več teorij o izvoru literature: mimezis, igra, šamanizem in delo, pri čemer je zadnja najvplivnejša.« (Nie 39)

⁹ Predvsem se sklicuje na Engelsov spis »Vloga dela pri preobrazbi opice v človeka«, na razlago »nastanka govora iz dela in z delom«, zaradi česar »sta nazadnje nastali umetnost in znanost« (Engels).

¹⁰ »Kot dokazuje zgodovina človeške civilizacije, je edino literatura s sredstvi moralnih scenarijev in primerov zmožna izpolniti cilj poučevanja, hvaljenja ali kaznovanja ljudi z namenom, da jim pomaga dokončati proces etične selekcije.« (Nie 6)

¹¹ Niejeva (z zahodnega gledišča) moralna oziroma morda celo moralistična usmerjenost ni samo rezultat postavljene teorije, temveč tudi odziv na aktualne družbene spremembe, ki jih je na Kitajsko prineslo delno (in, po svoje paradokсно, vodeno in usmerjeno) vpeljevanje liberalnega kapitalizma. Kot piše v uvodu v svojo knjigo, je imelo to več posledic; etične vrednote zamenjata tržna vrednost in brezmejni literarni liberalizem ter hedonizem, čemur Nie ostro nasprotuje s sodbo, da »literatura ni splošno potrošno blago, temveč naj bo moralni vodič« (Nie 4). Odtod tudi po svoje konservativna ocena, da imata literarna veda in kritika družbeno odgovornost in da ne smeta delovati proti ustaljenim družbenim normam, kar je potem povod za vznik (Niejevega) ELK: »Etično literarno kritištvo je vzniknilo kot odgovor na to krizo v produkciji in konzumpciji kulturne industrije v sodobni Kitajski.« (5)

Med zanimivejšimi Niejevimi metodološkimi potezami je (tudi na primer po Tihanovu; gl. xi) strogo razločevanje med moralnim in etičnim kritištvom. To razmerje je mogoče pojmovati različno, verjetno najbolj uveljavljeno je razločevanje med moralističnim in etično kritiškim pristopom. Nie glede tega vpelje nekoliko drugačno, glede vsebine izvirno distinkcijo, ki je delno povezana tudi z njegovim razločevanjem med pojmom etika in morala. Morala po njegovem zajema le pozitivne pojme in vidike, etika pa zajema tako moralno pozitivne kot tudi negativne pojme in je, v terminologiji, ki ni Niejeva, pač prikaz širše etične sfere, konteksta, konstelacije, oziroma je teorija morale. Tudi neetično dejanje poteka v etični sferi, medtem ko je nemoralno (vsaj po Nieju) izločeno iz sfere moralnosti. V skladu s tem etično kritištvom (tudi Niejevo ELK) preučuje etično problematiko literarnih del v njihovem lastnem zgodovinskem in kulturnem kontekstu, medtem ko moralno kritištvom (ki bi se tudi pri Nieju pravzaprav lahko imenovalo kar moralistično) etično problematiko v literarnih delih vedno vrednoti z raziskovalčevih oziroma raziskovalkinih lastnih, družbeno aktualnih moralnih stališč in je tako, kot opozarja Nie (ki se na nekem mestu postavlja v bližino hermenevtike¹²), nehistorično.¹³

Nie v drugem segmentu svoje knjiga ponuja tudi »študije primerov«, konkretne analize literarnih del (tako zahodnih kot kitajskih, čeprav prva prednjačijo; med njimi so dela Sofokleja, Wildea, Calvina, Hardyja, Hemingwaya, Shakespearja, Tolstoja, O'Neill) z etičnega zornega kota, in vsaj pri nekaterih od teh analiz (ne pa pri vseh) uporablja svojo lastno pojmovno mrežo, ki vključuje na primer izraze sfingin faktor, etična izbira, etična linija, etični voz, etična identiteta, etični kaos in podobno. Med dodatki ob koncu knjige nekoliko izstopa razprava o »možganskem tekstu«, tema, ki jo Nie sicer diskretno uvršča v ELK, a neposredna vez z etičnim pristopom k literaturi ni čisto jasno razvidna. Niejeva osrednja – in spet polemična – teza je tu to, da ustne literature v pravem pomenu besede ni, da je literatura vedno vezana na besedilo, na tekst, ki ima lahko različne nosilce. Lahko je elektronski tekst, zapisani oziroma natisnjeni tekst na papirju, ali pa, v primeru

¹² Ta izraz zanj v tem kontekstu uporabi tudi Tihanov (Tihanov xii).

¹³ Tako Niejevo stališče je ustrezna korekcija pogledov Waynea Boothja – enega od vodilnih predstavnikov zahodnega ELK, ki je po zaslugi razmeroma zgodnjega prevoda *Retorike pripovedne umetnosti* v kitajščino za kitajsko literarno vedo pomenil prvi stik z etičnim obratom v literarni vedi. Nie nekaj odstavkov v svoji knjigi posveča tudi Boothu, predvsem njegovi polemiki s Posnerjem. Ta polemika je po njegovem mnenju povzročila zastoj in krizo v zahodnem ELK in tako odprla možnost za predajo štafete kitajski komparativistiki, predvsem seveda Nieju.

ustne literature, možganski tekst. Stari bardi, pripovedovalci ustnih pripovedi in epov po Nieju niso preprosto črpali iz spomina, temveč iz možganskega teksta. Besedilo, ki so ga ustno predvajali in predajali naprej, je bilo v spominu zgolj shranjeno kot možganski tekst in s pomočjo spomina potem reproducirano. Nie je o tej temi objavil več člankov, a ni naletel na polno razumevanje, zato poskuša svojo zanimivo in obenem nenavadno zamisel v več naletih podrobneje pojasniti. Morda najbolj nazorno mu to uspe ob temle primeru: ko beremo Hamleta, beremo napisani tekst; če se ga naučimo na pamet, pa ne recitiramo napisanega teksta, temveč možganski tekst.¹⁴

Podati oceno Niejevega ELK je zahtevna naloga. Njegovi pogledi na etično razsežnost literature so rudimentarni, nezapleteni, transparentni, neodvisni od modnih teorij in ideologij in zato osvežujoči, glede marsičesa tudi veljavni. Obenem pa pomenijo izziv, poziv k dialogu¹⁵ in celo polemiki. Mnoge njegove teze in izpeljave spominjajo sodobnega zahodnega bralca, izurjenega v sofisticiranih sodobnih epistemologijah in prefinjenih miselnih obratih Teorije, na zdavnej preživeto miselnost.¹⁶ Ko polemizira z zahodnimi avtoritetami, ne argumentira vedno podrobno, temveč jih včasih zavrača s pavšalnimi protipostavkami, ki dobro poučenemu zahodnemu bralcu ponujajo premalo, itn. Skratka, izzivov za soočenje z Niejevimi tezami in za plodovito polemiko z njim kar mrgoli. Toda obenem ne smemo spregledati, da gre za vodilnega kitajskega predstavnika ELK, ki kaže med drugim veliko razgledanost po literaturi in literarni teoriji, predvsem pa izkazuje izjemno zavzetost, energijo in organizacijski zagon, tako da je nedvomno ravno on danes osrednji motor in tako po svoje tudi vodilna osebnost tistega globalno razširjenega pristopa k literaturi, ki ga poznamo pod imenom ELK. A ne le to: tudi odmevnost njegovih del je, če gledamo ustaljene kazalnike, osupljiva. Po Elsevierju je največkrat citirani kitajski raziskovalec, tudi univerza Stanford ga je menda uvrstila med dva odstotka najbolj citiranih raziskovalcev na svetu. Je tudi član Academia Europea. Vse to pa je gotovo razlog, da se z njegovimi pogledi soočimo resno in odgovorno.

¹⁴ Tu bi bilo koristno, če bi si Nie pri svojih poskusih pojasnjevanja pomagal s sklicevanjem na raziskave kognitivnih znanosti oziroma nevroznanosti. Da je vsaj v stiku z uveljavljenimi literarnovednimi raziskovalci, ki posegajo tudi na to področje, dokazujejo njegovi stiki z Ansgarjem in Vero Nünning.

¹⁵ Niejev projekt je, gledano v velikem planu, dialoško zasnovan. Nie si želi kritičnega soočenja z zahodnimi raziskovalci etične razsežnosti literature, in njegovo ELK k temu teži tako terminološko (osrednje termine jemlje iz zahodne miselne tradicije, ne kitajske) kot glede literarnih zgledov (prevladujejo znana dela zahodnih književnosti).

¹⁶ O teh čisto realnih zagatah in obenem nevarnosti pokroviteljskega odnosa sem že pisal (Virk 303 isl).

Tako soočenje zahteva, da poskušamo razumeti, ne da bi se zato odrekli tudi polemičnemu dialogu. Ena od priložnosti za tovrstno soočenje je na primer Niejevo razločevanje med moralnim kritištvom in ELK, ki je za marsikoga (med drugim tudi za Tihanova) upravičeno eden najpomembnejših dosežkov njegove teorije. Čeprav Nie svoj pristop distancira od moral(istič)nega kritištva, se zdi, da se vendarle tudi sam delno še umešča vanj, čeprav morda ne v njegovem lastnem pomenu besede. Niejevo ELK namreč nosi kar nekaj potez tradicije, ki sega od Platona prek srednjeveških gramatik in retorik do sodobnega moralizma, ki se skriva tudi še v sodobnih deklarativno »naprednih« pristopih, in sicer s predpostavko in zahtevo, da (naj) literarna dela ponujajo konkretne primere in zglede za moralno delovanje (oziroma s kritiko literarnih del, češ da ponujajo moralno sporne zglede). Nie je glede tega popolnoma jassen, tako zahtevo in definicijo naloge literature podaja na več mestih tudi sam, vendar je ne prepozna kot moralistično. Toda prav tu se morda skriva slepa pega Niejeve teorije, ki je posledica nekakšne »optične prevare«.

Po Nieju se, če se enkrat ponovim, moralno kritištvo od ELK razlikuje po tem, da prvo vrednoti etično in moralno dogajanje z gledišča ocenjevalčevih lastnih moralnih standardov in norm, drugo pa historično, torej z gledišča dobe in kulture literarnega dela. Ko Nie na primer v analizah nekaterih zahodnih romanov prešustvo vrednoti kot nekaj moralno slabega, kar zasluži in dobi pravično kazen, se zahodnemu bralcu to morda zdi moralistična drža,¹⁷ a Nie lahko v skladu s svojo teoretsko zastavitvijo upravičeno odvrne, da zgolj reproducira moralno-etično okolje dob, v katerih so nastali ti romani, in da ne razsoja z gledišča svoje lastne dobe. A problem je, da bi utegnil Nie tudi z etičnega obzorja svoje lastne dobe vrednotiti enako, tak vtis vsaj dobimo ob branju nekaterih njegovih literarnih analiz. V temelju njegove etične teorije (v kateri seveda ni foucaltevskih odtenkov) je namreč misel o družbeni pogodbi, s katero neka skupnost vzpostavlja pogoje za čim varnejše in dostojnejše življenje vseh. S to pogodbo določenih in postavljenih pravil, zakodiranih v pravnih zakonikih in moralnih kodeksih, se je zato – v skupno dobro; to je torej etična zahteva – treba brezpogojno držati. Vsako odstopanje od teh pravil je zato treba ustrezno sankcionirati. To miselno sovisje pri Nieju ni historično

¹⁷ Saj vsekakor obstajajo še druge možnosti razlage in vrednotenja, predvsem tudi pozitivne; sodobne zahodne interpretacije dejanja Eme Bovary verjetno ne bodo obsojale z moralističnega stališča (kvečjemu nasprotno; kršenje meščanske morale utegne biti celo pozitivna vrednota), ampak jih bodo zanimali drugi, morda emancipacijski vidiki, na primer.

pogojeno, ni zadeva zgolj njegovega lastnega obzorja, ampak je zanj nadčasovno in absolutno veljavno, to pa zato, ker je racionalno, razumno, ker je stvar razuma, ki je univerzalen. Tudi etika, etična odločitev, je zato po Nieju stvar razuma, univerzalne racionalnosti (in ne *phronesis*, tako kot na primer pri Aristotelu). Zato pa Nie svojega moralnega vrednotenja likov literarnih del in njihovih dejanj – vrednotenja, ki utegne za kakega drugega bralca izgledati moralistično – ne bo razumel kot moral(istič)no kritištvo, saj nikoli ne vrednoti z zgodovinsko pogojenih etičnih standardov svoje dobe, temveč, tako očitno meni, na podlagi racionalnega, nadčasovnega premisleka. Ta slepa pega utegne biti eden od razlogov, zakaj Nie ne premisli še kake druge možnosti glede razlikovanja med moralnim in etičnim, zakaj ne upošteva na primer možnosti, da utegne ravno kršenje družbeno sprejetih pravil in norm kdaj pomeniti etično dejanje. Tak premislek bi vplival ne le na njegove konkretne interpretacije literarnih besedil, temveč bi zahteval tudi vnovičen premislek o razmerju med moralnim in etičnim literarnim kritištvom.

Pa vendar je Niejeva teorija obenem tudi daleč od plehkega moralizma, in njenega izhodišča verjetno tudi ne smemo zares iskati v Platonovi *Državi*.¹⁸ Niejev pristop je ob vsem njegovem iskrenem prizadevanju za globalnost, za povezanost zahodne teorije in kitajske tradicije, vendarle zakoreninjen v kitajski tradiciji, ki je zahodnemu bralcu manj poznana, morda celo tuja. Kot opozarja Yunwu, je »konfucijanstvo najzgodnejši izvir Niejeve teorije; tako kot Konfucij tudi Nie poudarja etično in vzgojno funkcijo literature in umetnosti« (Yunwu 416). Niejev »moralizem« tako po vsem sodeč ni ideološke narave (v slabem pomenu besede), ampak s tisočletno tradicijo ponotranjen vrednostni habitus. Poleg tega se Niejevo ELK ob moralističnih odtenkih – predvsem s kritiko moralnega pristopa k literaturi, tudi na primer Boothovega – vendarle umešča tudi v sodobnosti primernejšo tradicijo etičnega pristopa k literaturi, ki sega od Shaftesburyja, Adama Smitha, Schillerja, Shelleyja vse do Marthe C. Nussbaum in Gayatri C. Spivak in ki vidi »vzgojno« funkcijo literature (v pomenu *estetske vzgoje*) v širjenju etične zavesti, in ne predvsem v promoviranju ali kritiziranju posameznih (vedno predvsem aktualnih, kulturno, zgodovinsko, družbeno, osebno pogojenih) vrednot. Tudi ta dvojnost,¹⁹ ki ne

¹⁸ Nie se verjetno strinja z racionalno ureditvijo države, a vlogo literature pri tem vidi za odtonek drugače. Pri njem na primer ni niti sledu o cenzuri, ki prežema poglavja o vlogi literature v Platonovi *Državi*.

¹⁹ Z včasih fluidnim prehajanjem iz enega modusa v drugega; ELK se včasih sprevrne v moralizem: »Vseobsegajoči cilj ELK je razkritje etičnih faktorjev, ki spodbodejo

dopušča ukalupljenja te kompleksne teorije v zgolj eno rubriko, je eden od razlogov za oceno, da je Niejev poskus ELK pomemben in vreden soočenja,²⁰ tudi kritičnega, seveda, da je, kot zapiše Tihanov, »miselno izzivalen in svež, tudi če se z njim ne strinjamo nujno« (Tihanov xiii).

Za tistega, ki nekoliko bolj pozna ozadje, je ocena Tihanova nemara bolj povedna, kot je videti na prvi pogled. Čisto mogoče jo motivira okoliščina, da je Nieju uspelo v svoj dragoceni projekt tako ali drugače pritegniti mnoga zveneča imena sodobne komparativistike, a – vsaj če sklepamo po njihovih spisih s področja ELK – bolj s svojo občudovanja vredno energijo, organizacijskimi sposobnostmi in neusahljivim entuziazmom, manj pa s svojo teoretično zgradbo, ki jo ponuja kot nekakšno tekmo zahodnim metodološkim pristopom. Ta zgradba ima v zahodni literarni vedi gotovo tudi kakega občudovalca, vendar – v nasprotju s Kitajsko – ne tudi posnemovalcev in pravih pristašev. Tudi resnih kritičnih soočenj z njo doslej na zahodu skoraj ni bilo. Izid Niejeve knjige v angleščini – prej so bili dostopni le posamezni njegovi članki in intervjuji z njim – bo gotovo priložnost za oboje. In zanimivo bo opazovati, ali je med dvema intelektualno tako različnima duhovnima atmosferama – s kitajsko duhovno tradicijo zaznamovano Niejevo in »liberalnejšo« zahodno –, med dvema različnima razpravnima slogoma sploh mogoč plodovit dialog, ali pa je edina možnost ta, ki jo s svojo konceptualizacijo etike ponuja dekonstrukcija, in je zato največ, kar si (poleg zavračanja, na kakršno so pred leti naleteli Niejeve ideje ob objavi v reviji *Arcadia*) lahko obetamo od tega srečanja, spoštljivo dopuščanje drugosti v tem »nemogočem razmerju«.²¹

nastanek literarnega dela, in etičnih elementov, ki vplivajo na like in dogodke v literarnih delih. ELK si prizadeva z etičnega zornega kota osvetliti dogodke, like in njihove izbire in jih ustrezno etično ovrednotiti. Tako lahko uporabimo primere etičnih izbir v literarnih delih za poučevanje ljudi, pokažemo jih, kako se lahko učijo s pomočjo literarnega kritištva.« (Nie 165)

²⁰ Po sodbi Tihanova ga med drugim zaznamujejo »sposobnost konceptualizacije, zmoglost izdelovanja novih pristopov in kovanja nove terminologije« (Tihanov xi).

²¹ Kako zelo gre včasih pri Niejevih tezah, ki so za sodobno zahodno intelektualno uho nevzdržne, bolj za kulturne razlike kot za pomanjkljive nazore, kaže na primer kritika Niejevega razumevanja svobodne volje. Nie jo večkrat omenja kot nekaj, kar je potrebno brzdati, to pa je seveda na prvi pogled v nasprotju z zahodno »razsvetljeno« miselnostjo. A svobodna volja pri Nieju ne pomeni isto kot v zahodnem kontekstu. Bliže je samovolji, ki je lahko nekaj slabega, zato mora to voljo krotiti in usmerjati razum. Ne nazadnje tudi po zahodnih standardih svoboda (tudi svoboda volje) ni čisto neomejena, njena meja je svoboda drugega.

LITERATURA

- Baker, William, in Shang Biwu. »Fruitful Collaborations: Ethical Literary Criticism in Chinese Academe«. *Times Literary Supplement*, 31. 7. 2015, str. 15.
- Engels, Friedrich: »Vloga dela pri preobrazbi opice v človeka«. https://www.marxists.org/slovenian/marx-engels/1876/06/vloga_dela. Dostop 12. 2. 2024.
- Nie, Zhenzhao. *Introduction to Ethical Literary Criticism*. Routledge, 2014.
- Shang, Biwu. »The Rise of a Critical Theory: Reading Introduction to Ethical Literary Criticism«. *Forum for World Literature Studies*, let. 6, št. 3, 2014, str. 492–504.
- Tihanov, Galin. »Foreword«. Zhenzhao Nie, *Introduction to Ethical Literary Criticism*, str. xi–xiii.
- Virk, Tomo. *Etični obrat v literarni vedi*. LUD Literatura, 2018.
- Yang, Gexin. »Ethical Literary Criticism: A New Approach to Literature Studies«. *Forum for World Literature Studies*, let. 6, št. 2, 2014, str. 335–339.
- Yunwu, Tian. »Nie Zhenzhao and the Genesis of Chinese Ethical Literary Criticism«. *Comparative Literature Studies*, let. 56, št. 2, 2019, str. 402–420.

1.19 Recenzija / Review

UDK 82.0:17

DOI: <https://doi.org/10.3986/pkn.v47.i1.13>